

MATERIÁLY

VÝZKUM ROMÁNSKÉ ARCHITEKTURY NA MORAVĚ

V

(K výzkumnému úkolu státního plánu IX-8-6/01)

V letech 1984—1987 pokračoval výzkum románských lokalit na jižní Moravě, začatý v roce 1975. Z poznatků, učiněných v této době v terénu, předkládají zpracovatelé tyto zajímavější výsledky.¹

Boršice (okr. Uherské Hradiště), farní kostel sv. Václava

Po přestavbách z let 1670—1680, 1791, 1867 a nedávných mladších úpravách není dnes na kostele po jeho středověké fázi a zejména ovšem jeho pravděpodobně pozdně románském založení ani stopy. Protocollum domesticum, založené r. 1898, nicméně poznamenává k r. 1966, že „při generálních opravách (neuvedeno, kdy provedených) byly nalezeny ve zdivu staré sakristie stará křtitelnice a starý kámen s reliéfy a v zemi pod schodištěm na věž byl jako základ použit zbytek gotického ostění s kameňickým znakem“ (str. 180). Zatímco křtitelnice, popřípadě její zbytek^{1a} je dnes neznámá, oba další uvedené články se dochovaly. Jejich význam pro dějiny stavby se zdá být prvořadý. To se týká zejména onoho „kamene s reliéfy“, uloženého dnes v někdejší oratoři kostela. Jde o část kvádrů ze dvou kusů o celkové délce 77 cm. na jehož přední straně o v. 21 cm jsou reliéfy dvou stejně velkých frontálně zobrazených hlav s dosti výraznou modelací nízkého čela, daleko od sebe uložených očí a vystouplých, vysoko posazených lícních kostí a s vousem pod nimi. Hieraticky pojaté tváře jsou lemovány vlasy, u pravé hlavy jakoby lehce zkadeřenými, stočené v dolní části vlnovitě do stran. Nos, vousy a partie s bradou jsou uraženy. Obě hlavy jsou lemovány trojlístovitým, v horní polovině těsně k nim přisazeným útvarem, sestávajícím z dosti plastického prutu a širšího plochého pásu, který se dotýká, popřípadě přechází do lišty rámuující horní okraj kvádrů. Na oba útvary navazují ve stejné

¹ Předchozí zprávy byly uveřejněny ve SPFFBU F 21/22, 1977/78, 39 n., F 25, 1981, 55 n., F 26/27, 1982/83, 79 n. a F 28/29, 1984/85, 29 n.

^{1a} V historii stavby, sepsané rovněž 1966 a vložené do Protocolla, je řeč o části staré kamenné křtitelnice v podobě válce.

úrovni části dalších, jež patrně rovněž rámovaly hlavy. Mezi trojlisty jsou vršky válcových věží krytých kuželovou střechou s knoflíkem, který se také dotýká lišty. Spodní a boční části kvádrů chybí, horní strana je upravena patrně jako dveřní ostění s listou a vpadlinou pro křídlo dveří. — Z dochované části kvádru je ne snadné posoudit, kde byl na stavbě původně umístěn. Je možné, že šlo o nadpraží pravoúhlého vchodu, nad nímž byl popřípadě ještě tympanon. Otázka umístění je důležitá nejen pro rekonstrukci článku, ale také pro jeho podobně výjimečnou ikonografii. Její řešení bude rovněž obtížné. Jistým východiskem by se mohla stát hlava vpravo, jejíž lemující pás, který je asi zároveň nimbem, zřetelně převyšuje sousední a dává jí dominantní postavení. Také uvedená odlišná úprava vlasů by pro to svědčila. Snad jde o Krista, v tom případě nejspíše z výjevu *Maiestas Domini*, obklopeného dvojicemi apoštolů. Výskyt věží jako například symbolu Boha nebo církve by takovému výkladu neodporoval.² Pro dějiny stavby má nicméně větší význam zjištění doby vzniku tohoto reliéfu. S přihlédnutím k jeho značně vyhraněným formálním vlastnostem je možné ho předběžně datovat druhou čtvrtinou 13. století; nepřekvapilo by však jeho větší stáří. Pokud nebyl článek dopraven do Boršic odjinud — a to je nepravděpodobné —, lze tedy vznik tamější svatováclavské svatyně klást do první poloviny 13. století.

Historii stavby ve středověku osvětluje i druhý článek, spodní část levého portálového ostění. Jeho profilace a patka nárožního prutu s oboustranným stoupavým kanelováním, popřípadě ovšem i kamenická značka ve tvaru majuskulního A s rozštěpenými patkami, ukazují, že vznikl asi v poslední třetině 15. století. Pokud pouze nahradil pozdně románský portál, lze z mohutnosti gotického ostění usoudit na značně velké rozměry původního vchodu.

(ZK)

Brno (kat. úz. Bystřec), *hrad Veveří*

V rámci další etapy průzkumných prací v areálu románského hradu v r. 1987 došlo mj. k důkladnějšímu odpreparování vnitřní líce zbořeného románského hradby, zavázané původně do jihozápadního nároží mohutné hranolové věže na nejzazším konci opyše ostrožny. Jak bylo zjištěno při opravě této věže r. 1975, hradba z lomového zdiva, dole široká 160 cm, se ve svém průběhu zalamovala na sever směrem ke zbytkům vstupní brány románského hradu. Západně od románského hranolové věže byla hradba prolomena druhotně zazděným (vstupním?) otvorem širokým 225 cm a vymezeným na obou stranách armovanými nárožními z velkých opracovaných pískovcových kvádrů. Při odbourávání druhotné vyzdívký (do hloubky 2 m pod úroveň stávajícího terénu) bylo získáno několik opracovaných pískovcových článků pozdně románského charakteru. Řada z nich je opatřena okosem na hraně různé šířky (z ostění většího oblouku) a pravoúhlým výžlabkem. Jeden pískovcový kvádr je na hraně profilován výžlabkem s oblounem. Průzkum románského hradu není těmito zjištěními uzavřen.

(LK)

Bukov (okr. Žďár nad Sázavou), *hrad Bukov*

Do podzimu 1987 byly během výzkumu³ odkryty další části hradu, a to jednak v zástavbě při okružní zdi, jednak v nádvoří. Nejpozoruhodnějším nálezem bylo trojdílné stavení, rozložené na půdorysu obdélníka v jihovýchodní polovině nádvoří. Sestávalo z nízké obvodové zídky z kamenů kladených do jlu, na kterých spočívala roubená konstrukce. Stejně nebo podobně byly provedeny dvě vnitřní příčky. V seve-

² Srov. např. arkaturu s apoštolý v kostele sv. Jakuba st. v Rovné z konce 12. století.

³ Začatého r. 1982. První zprávu o výsledcích výzkumných prací v letech 1982—1983 srov. SPFFBU F 28/29, 1984/85, 29 n.

rovýchodní místnosti byly nalezeny v koutě zbytky otopné pece na podélném půdorysu. Její ústí a volné nároží byly zajištěny třemi kusy opracovaných pískovcových kvádrů, na vnitřní straně profilovaných výžlabkem a krátce odsazeným prutem, u jednoho z nich s čtvertloučkou drápků spojeného výběhu. Jde o sekundárně užitě články, pokazené asi při výrobě, jak je možno usoudit z atypického a staticky nevhodného vlnkového složení obou kvádrů v ústí.⁴ Stavení, jež ponechávalo po obou kratších stranách jen velmi úzký průchod a jež tak popřípadě mohlo mít i význam vnitřní fortifikace, sloužilo nejspíše jako čeledník.

V západní části areálu, v těsné blízkosti okružní zdi, k níž přiléhaly jen mírně zahloubené hospodářské a výrobní prostory, byly odkryty zbytky další pece na půdorysu obdélníka. Také tato pec byla patrně umístěna v koutě roubené místnosti u její přífěné zídky. Pravá, silnější zeď pece, na volném nároží zpevněná opracovaným hranolovým kvádrem, se z vnitřní strany dochovala do výše klenebního výběhu; na její vnější straně je zdivo dovnitř lavicovitě odsazeno.

Na západ od věže v její těsné blízkosti byla nalezena souvislá dlažba (fragment?) nepravidelného oválovitého půdorysu z pečlivě složených placáků stejné velikosti, mírně se svažujících do nádroví. Její funkce je nejasná, poněvadž okolí bylo zcela zničeno spadlým zdíkem věže. Pozoruhodné je, že plošina byla překryta vysokou vrstvou do červena vypáleného jílu (dno pece?). Zdá se, že silná vrstva jílu (o něco mladší?) v bezprostředním severním okolí věže měla vyrovnat upravený terén, ale snad především zabezpečit vnikání vody do šikmo uložených desek pískovcové skály. Nejdůležitější byla izolace provedena v místech styku skalnatého povrchu s věží, jejíž základy byly uloženy do kruhového zahloubení ve skále. Patrně stejnou funkci měla také vrstva jílu u paty vnější strany hradební zdi na horizontálně probíhajícím ústupku o šíři asi 15 cm, který byl zaznamenán v jihovýchodním úseku zdi.⁵

V okolí věže pokračoval výzkum v prostře, která na jihozápadní straně přiléhá k jejímu rozšířenému, přímočaře probíhajícímu základovému zdivu.⁶ Z dosavadních nálezů z několika vrstev zčásti se prolínajících — hřebíků, skob, dalších železných předmětů, úlomků glazovaných dlaždic, střepů z nejrozmanitějších nádob, kostí aj. — by bylo možno usuzovat na to, že prostora, nacházející se u místa, kde bylo začato se stavbou sídla a patrně tedy první kamenná a zastřešená, mohla mít v první fázi značně široké výrobní poslání. Také zde však znesnadňuje posouzení stratigrafické situace zničení místa padajícími kamením z věže.

Souběžně s těmito pracemi probíhal výzkum na hřbetě valu před trojdiílnou budovou, tj. v místech předpokládaného příjezdu k hradu. Zatím byla odkryta část destrukce většího architektonického objektu, nejspíše příjezdové plošiny před vraty věže při ústí mostu. Tak lze usoudit z nálezů dvou opracovaných kamenných článků, z nichž jeden tvoří silná čtvercová deska s jednou odsazeným kruhovým otvorem uprostřed, druhý na něm spočívající bochníkovitě opracovaný kámen rovněž s otvorem ve středu a na spodní straně s přesně vybraným křížovým zářezem, který měl patrně zajistit kámen proti otáčení kolem osy. Jde nejspíše o články, v nichž byla zakotvena točnice vrat nebo jednoho z jejich křídel. V blízkém i vzdálenějším sousedství se nacházelo velké množství keramických střepů, většinou datovatelných

⁴ Je dosti pravděpodobné, že původně byly určeny pro portálek ve věži. Shodnou profilaci má spodní díl levého portálového ostění, nalezený r. 1983 v komoře, a další část ostění v sutí u věže.

⁵ Téměř úplné sesutí okružní zdi lze vysvětlit silným navětráním skály v těchto místech.

⁶ Na počátku výzkumu bylo z této části zdiva usouzeno, že by mohlo jít o čtvercovou základnu válcové věže. Nicméně jednak na jiných stranách věže nebylo podobné rovně probíhající zdivo nalezeno, jednak bylo — jak uvedeno — připraveno pro základy věže lůžko ve skále.

nejstarší fázi trvání hradu, a kostí. Pozoruhodným nálezem na tomto redukovaném a snad jen palisádou hrazeném předhradí byl zbytek akvamanile v podobě keramické hlavy koně s postrojem a abstraktně ztvárněnou hřívou.

Další fáze výzkumu umožnily také upřesnit některé z předchozích závěrů. To se týká především první z místností, sousedících při severovýchodním okraji nádvoří se vstupní obytnou budovou, jež byla v první zprávě s výhradami označena jako kuchyně. Šlo o vytápěcí místnost, popřípadě kombinovanou s kuchyní, rozdělenou za obslužným prostorem při vchodu na tři komory, z nichž prostřední, obestavěná zídka z lomových kamenů spojených vypáleným jílem, sloužila jako vlastní výtopná prostora. Všechny komory či přihrádky byly s ohništěm spojeny rozvodným kanálkem, jehož dno bylo pokryto prasklými glazovanými dlaždicemi s hladkým povrchem; pouze jedna z dlaždic byla zdobena reliéfem vlčice kojící čtyři mláďata. Podrobnější rekonstrukce vytápěcí místnosti bude pro její značné poškození už sotva možná. Je pravděpodobné, že obytná místnost nad ní, kterou nepochybně vytápěla, byla spojena s prvním patrem vstupní budovy, jejíž přízemí mělo funkci monumentální brány.⁷

Z jednotlivých nálezů jsou nejvýznamnější architektonické články, pocházející většinou z vchodů a oken. Pro otázku původu či formálně slohové orientace hutí, jež sídlo stavěla, pro datování jeho vzniku a jeho rekonstrukci má z nich největší význam spodní díl pravé strany portálového oblouku, nalezený v suti nedaleko dvorního průčelí vstupní budovy. Zatímco patka s větším a menším podvalem na hranolovém soklu (dřívík byl nalezen opodál) a se stopami po nevýrazném drápku na předních nárožích se nevymyká z představy o architektuře na Moravě v druhé čtvrti 13. století, je výskyt klínovitého útvaru, vbshajícího do výžlabku provázeného po stranách odsazenými pruty zcela ojedinělý.

Po konzultaci s Krajským střediskem státní památkové péče a ochrany přírody v Brně bylo roku 1985 přikročeno k systematickému zajištění a konzervaci všech odkrytých částí a roku 1987 k vyčištění téměř celého příkopu.⁸

(ZK)

Dalešice (okr. Třebíč), farní kostel sv. Petra a Pavla

V rámci předlažby prováděné r. 1987 bylo možné sondážně ověřit nejstarší stavební fázi svatyně. Šlo o orientovanou stavbu s dosud neznámou, velkou půlkruhovou apsidou, jejíž základové zdivo v šíři 135 cm bylo odkryto na severní straně. Apsida byla zřejmě vyklenuta konchou, která se otvírala do mírně obdélné plochostropé lodí, k jejímuž západnímu průčelí byla axiálně přistavěna čtyřboká věž obdélného půdorysu s kratší stranou společnou s lodí. Ve věži se dochovalo z původního stavu kromě obvodového zdiva s okenními otvory do výše 2. patra (popřípadě valených kleneb v přízemí a 1. patře) také schodiště v síle zdi, spojující 1. a 2. patro. Toto schodiště je však druhotně zazděné, zčásti zasuté a dnes nepřístupné, stejně jako celé 1. patro věže, který bývalo do lodí otevřeno tribunou nebo alespoň přístupem na předpokládanou dřevěnou tribunu v západní části lodí.⁹

Pozoruhodné je, že do zmíněného schodiště v síle zdiva věže ústil na severní straně úzký, obdélný, druhotně upravený vchod zvenčí, a to ve značné výši nad terénem. Tato okolnost by mohla znamenat, že původní svatyně splňovala vedle farního účelu (zachovala se velká osmiboká kamenná křtitelnice) současně také funkci kostela při panském sídle, spojeném s pavlačí s kostelní věží a tribunou. K r. 1240 se v pramenech uvádí jistý Bohobud z Dalešic.¹⁰

⁷ Podobně jako v nedalekém hradě Zubštejně.

⁸ Nikoli ovšem v jeho původním profilu.

⁹ Ve zprávě Státního památkového úřadu o opravě kostela z r. 1948 se mluví o zazděném vchodu s kamenným ostěním z kruchty do nepřístupného 1. patra věže.

K významnému objevu došlo při odkryvu dnes utopených patek stávajícího triumfálního oblouku, založeného na základech odsazeného výběhu původní apsidy. Bylo zjištěno, že pro základ obou pilířů triumfálního oblouku (v nestejně úrovni) byly upotřebeny pečlivě opracované, 72 cm dlouhé pískovcové kvádry, pocházející nepochybně z původní stavby a zdobené basreliefními ornamenty symbolického významu. Spodní kvádr jižního pilíře nese na podélné straně reliéfy čtyř- až sedmicípých vegetabilních motivů kombinovaných s dalšími symbolickými prvky. Spodní kvádr severního pilíře má na podélné straně šest paralelně řazených dvojkružlí s různými symboly uvnitř kruhů, jejichž řadu ukončuje trojkružlí bez vnitřních motivů. Východní strana severního kvádrů je zdobena diagonálním mřížkováním, na kvádrů jsou stopy načervenalé polychromie.¹⁰ Zajímavé je, že motiv hrotitého čtyřlístu se objevuje rovněž v původní omítkové úpravě 2. patra věže vedle podřezávání spár na způsob románského kvádrování.

Nejstarší stavební fázi dalešického kostela lze s ohledem k popsaným zjištěním datovat pravděpodobně již do 12. století, kdy byla ves (po r. 1125) údajně příslušná k třebešickému klášteru. Půlkruhová apsida byla však již po polovině 13. věku zbořena a svatyně prodloužena přístavbou stávajícího obdélného kněžiště o dvou polích křížové žebrové klenby s dalším formálně slohovým aparátém rané gotiky. Stalo-li se tak v souvislosti se založením zdejšího kláštera augustiniánek (zmiňovaného poprvé až r. 1331), není jisté. Po raně gotické přestavbě svatyně, nesoucí některá pozdně románská residua, byl presbytář ještě ve 13. století vymalován pozoruhodnými nástěnnými freskami. Ve 14. století byla při jeho severní straně přistavěna dnešní mariánská kaple, zatímco sousední prostora severně lodi je až renesančního původu. (LK)

Dolní Cerekev (okr. Jihlava), *farní kostel sv. Maří Magdalény*

Umělecké památky Čech IV, Praha 1982, 470, uvádí první zmínku o kostele roku 1384, jeho pozdně gotickou úpravu a přestavby v letech 1723 a 1798. Tyto údaje lze ještě upřesnit citací záznamu z farní kroniky o nápisu na dnes ztraceném obraze někdejšího hlavního oltáře, podle nějž „A. D. 1723 ex fundamento haec ecclesia aedificata...“. Stavební analýza památky však vede k závěru, že od základů byla tehdy vystavěna pouze západní část kostela, kdežto větší část obvodních zdí středověké lodi (a ovšem i ona pozdně gotická věž) zůstala zachována. Dokládá to jednak směrem vzhůru dobře patrné kónické zužování bočních zdí západní části dnešní lodi, jednak nepravidelnosti v omítkě, táhnoucí se ve výši asi 4 m od podlahy. Ty lze dobře vysvětlit horizontálním švem, nad nímž pokračuje barokní zdívo. — Existenci raně středověkého kostela také dokládá masivní kamenná polokulová mísa někdejší křtitelnice s fasetovaným pláštěm. Dolní Cerekev vznikla patrně v první polovině 13. století kolonizační činností pražských biskupů, jejichž přičiněním byl vybudován i kostel. Ostatně pojem „kostel“ je obsažen také v samotném pojmenování sídla Minus Czirequicz, Nova Ecclesia. (BS)

Horní Bojanovice (okr. Břeclav), *farní kostel sv. Vavřince*

Kostel, situovaný na svahu nad severozápadním okrajem obce, se na první pohled ničím neliší od prostých pozdně románských venkovských svatyní, skládajících se z odsazeného rovně ukončeného kněžiště a z lodi obdélníkového půdorysu. Již topografická literatura zaznamenala, že r. 1792 byl tamní kostel o 3 sáhy prodloužen a vystavěna věž (r. 1672 tu stála věž dřevěná). Svého času bylo v jižní zdi lodi odkryto kamenné ostění lomeného portálu a při oklepání spodní části obvodního zdiva r. 1987 pak zjištěno, že původní stavba byla zbudována z cihel o rozměrech

¹⁰ CDB III, s. 355, č. 260.

¹¹ Symbolický význam uvedené ornamentiky, jejíž podrobnější popis nelze v rámci této zprávy podat, bude předmětem dalšího bádání.

27×12,5—13×8—9 cm. Pravidelně se střídající vrstvy běhounů a vazáků (vazba nebyla přesně dodržována) byly na vnějšku patrně omítnuty, uvnitř snad jen zalíčený. Ukazoval by na to nález zalíčených cihel ve výklenku sanktuaria ve východní zdi kněžiště. Čelo sanktuaria bylo zhotoveno z plochého kamene, v němž byla na líci odtesána vpadlá výplň a uprostřed otvor shodného tvaru.

Nález cihlového kostela v Horních Bojanovicích naznačuje, že cihlové stavby se na moravském venkově vyskytovaly ve středověku častěji, než se dosud myslelo. Zřejmě ne vždy se však na nich cihla uplatňovala v reálném stavu jako výtvarný prvek (Velehrad, Kostelec u Kyjova, Staré Hvězdlice).

Pokud jde o časové zařazení stavby, lze se nejspolehlivěji opírat o tvary portálu, jehož ostění člení masívní obloun mezi dvěma výžlabky lemovanými štíhlými pruty. V patce profilace naráží do mírné projmutého splávků. Vznik portálu lze položit do pokročilé 3. čtvrtiny 13. století, čemuž odpovídají také úseky mohutných kamenných žeber klínového profilu s výžlabkem a skosenou hranou (v. 28 cm, š. 23 cm) neznámého původu, druhotně zazděných — a po odkrytí r. 1987 opět zastřených maltou — v severní zdi podvěží. Tomuto datování by také vyhovovala zmínka citovaná Gr. Wolným¹² o založení kostela P. Marie v Bojanovicích (nejasně ve kterých) před r. 1298. Z jiného pramene nelze staré mariánské zasvěcení doložit, r. 1658 se však již uvádí patrocinium sv. Vavřince. (BS)

N í ž k o v (okr. Žďár nad Sázavou), *farní kostel sv. Mikuláše*

O existenci kostela ve 13. století se zmiňuje pouze žďárská kronika. Vyplývá z ní, že záhy po svém zřízení Janem z Polné byla cella (tj. filiální klášter) sv. Bernarda zrušena, nicméně že v místě „svatého Mikuláše ... chrám tam přece jen zůstal“.¹³ Zda tento klášter, založený z Oseka, architektonicky překročil podobu dřevěného provizoria, není bez výzkumu možno posoudit; je to však málo pravděpodobné. Rovněž v případě kostela sv. Mikuláše předpokládal M. Zemek s A. Bartuškem dřevěnou stavbu, a to nejspíše v místech sakristie dnešní farní svatyně, v které viděli původní raně gotický kostel obce.¹⁴ Ani tento problém nelze řešit bez pomoci ryče. Nicméně k některým závažným poznatkům o podobě prvního kamenného kostela v Nížkově lze dospět uměleckohistorickým průzkumem dochované stavby, jejíž původ klade nejmladší odborná literatura do druhé poloviny 13. a druhé poloviny 15. století.¹⁵ Severní zeď kněžiště člení tři válcové přípory, jejichž průběh je přibližně uprostřed přerušen talířovitými prstenci (puklicemi). Tento charakteristický pozdně románský, popřípadě „přechodný“ článek je sotva dílem pozdně gotického historismu. Jednak se na protějščí zdi nevyskytuje, jednak má formálně slohový protějšek, a to opět v kněžišti. V obou jeho koutech při triumfálním oblouku jsou totiž zbytky těchto mohutných válcových přípor, v jihozápadním koutě mimoto s neúplnou a částečným osekáním zkomolenou nevelkou patkou sestávající z většího a menšího oblounu a žlábků mezi nimi. Část přípory nad ní byla patrně někdy v druhé polovině 15. století nahrazena stejně širokým úsekem spirálovitě kanelovaného válce, který na horní straně přechází do podobně profilované, o něco menší „patky“ jako patka pod ním. Je také možné, že tato část nebyla vyměněna, nýbrž při zaklenutí kněžiště přetesaním jen modernizována. V Nížkově tedy nedokládá stavební činnost ve 13. století jen sakristie, nepřilíš spolehlivě datovatelná okenním záklenkem ve tvaru jeptišky, ale též kněžiště. Za dnešního stavu stavby, opravené r. 1970, je ovšem obtížné posoudit, v jakém rozsahu. Okolnost, že válcové přípory jsou pouze na severní straně presbytáře, popřípadě v koutech u triumfálního oblouku, se nicméně zdá být

¹² *Kirchliche Topographie von Mähren II/2*, Brünn 1852, 121.

¹³ *Cronica domus Sarensis*. Brno 1964, 165.

¹⁴ *Dějiny Žďáru nad Sázavou I*. Havlíčkův Brod 1956, 25.

¹⁵ *Umělecké památky Čech 2*, Praha 1978, 478.

dosti výmluvná. Kněžiště patrně zůstalo nedokončeno.¹⁶ A tak buď je třeba uvedenou kronikářovu informaci pokládat za nadsázku, nebo — a to se zdá méně pravděpodobné — byl rozestavěný objekt dokončen provizorně. Poté, co bylo rozhodnuto, že cisterciácký klášter bude vybudován ve Žďáru, bylo pochopitelně bezpředmětné pokračovat v Nížkově také se stavbou kostela. Není třeba přitom pochybovat, že tu šlo o klášterní chrám. Jednak by bylo dosti podivné stavět v tomto tehdy řídkce osídleném kraji farní kostel, jednak je nápadná monumentalita kněžiště. K tomu snad přistupuje i další důkaz. Sakristie na jeho severní straně je značně atypicky zakončena neúplným a nepravidelným mnohostěnem, který spíše buď představuje jakési apsidy. Mimoto je na vnitřní straně její východní zdi patrna v omítce spára po pravém ostění dalšího okna, jež bylo kdysi zazděno.¹⁷ Šlo tedy spíše o kněžiště či kapli, kterou měla končit severní boční loď a která měla mít jistě protějšek na jižní straně. Je ostatně zajímavé, že kaple při transeptu žďárského klášterního kostela jsou nízkovské „sakristii“ značně podobné, a to především právě ve vztahu ke kněžišti.

Vzhledem ke zprávě žďárského kronikáře o zrušení nízkovského založení oseckým opatem Slávkem a k okolnosti, že v této funkci je Slávek naposled uveden 22. února 1239,¹⁸ lze výstavbu kněžiště s kaplí položit těsně před tento rok. Tomu by odpovídaly i tvary, jež tu byly užity. Nicméně přesto, že cella sv. Bernarda byla filiální k oseckému klášteru, nelze vyloučit, že někteří z řemeslníků přišli odjinud, například z Nepomuku.

(ZK)

Oslavaňy (okr. Brno-venkov), klášter Vallis S. Mariae

V roce 1987 byl proveden stavebně historický a zjišťovací archeologický výzkum zaměřený na rekonstrukci pozdně románské fáze stavby, a to v objektu klášterního kostela, ve východním křídle konventu a v rajském dvoře. Pozornost se soustředila na ověření osnova zaniklé jižní boční lodi a na objasnění podoby závěru trojlodí s transeptem. Proti dosavadnímu stavu bádání¹⁹ zaznamenal výzkum řadu nových poznatků.

V terénu jižní lodi byly provedeny celkem čtyři sondy, z nichž nejpozoruhodnější výsledky přinesla sonda v místě předpokládané apsidy. Rozsáhlý odkryv obnažil velkou část vnějšku polygonální apsidy s vnitřním obloukovým půdorysem dochovaným v nadzemním omítnutém zdivu i se zbytkem původní dlažby ze čtvercových dlaždic. K soklu apsidy z opracovaných kvádrů s jednoduchým přímým okosením, který obíhal jakýsi technický chodník z drobnějších kamenů prolévaných maltou, se připojovala shodně profilovaná podnož přiléhajícího jižního ramene transeptu, odkrytá v jihozápadním rohu sondy a v další sondě u paty renesanční předsíně.²⁰ Zde byla zachycena i vnější zeď boční lodi a v prohloubení sondy při vnitřním lci zdi, na níž byla patrná omítka, také původní úroveň podlahy. Důležitým architektonickým detailem jsou v těchto místech objevené sokly přízedních lezén s přímým okosením, umístěné při styku podnože transeptu, jižní apsidy a obvodové zdi boční

¹⁶ To se týká především asi jižní zdi, klenby a popřípadě jižní kaple, jak lze usoudit z opěrných pilířů s trojúhelníkovými štítky.

¹⁷ Snad ze statických důvodů při zaklenutí kněžiště.

¹⁸ M. Zemek — A. Bartušek, l. c., 25, 295, pozn. 20.

¹⁹ M. Sedláčková-Kladivová, *Ženské cisterciácké kláštery na Moravě v první polovině 13. století*. Disert. práce FF MU v Brně, 1949; V. Richter, *K obnově Oslavan*. Umění 8, 1960, 14 n.

²⁰ Pravoúhlý výstupek zdiva v severovýchodním koutě předsíně je zbytek severního ostění triumfálního oblouku apsidy. Jižní ostění zaniklo patrně současně s lodí a průběh půdorysného oblouku apsidy byl v tomto místě porušen renesančním zásehlem.

lodi. Při sledování této zdi bylo v západní části zjištěno značně narušené jihozápadní nároží lodi s výklenkem neznámé funkce v síle zdiva, na který navazoval úsek dlažby z dlaždic shodných s nálezem v apsidě.

Sonda za severní apsidou prokázala shodný půdorysný rozvrh obou apsid. O původní podobě polygonálního závěru svědčí nakoso postavené leženy s prostými sokly, umístěné ve vrcholech polygonu, který zanikl jednak vyzdáním prostory mezi apsidou a hlavní lodí, jednak připojením (?) východního křídla konventu.

Dosavadní sondáž v hlavní lodi poněkud ujasnila vertikální stratigrafii polygonálně ukončeného kněžiště. Maltový horizont s otisky po čtvercových dlaždicích, zachycený v hloubce asi 60 cm jižně od základů oltáře o půdorysu obdélníka značných rozměrů, překrývala vrstva sterilního hlinitého zásypu a místy zdvojená maltová křa s kameny. Vztah této úrovně k architektuře presbytáře zatím nelze jednoznačně určit, její větší stáří je ovšem nepochybné. Výzkum v hlavní lodi pokračoval odkrytím fragmentu talířové patky ústupkového portálu v západním průčelí a ohledáním zdiva průčelí nad ním, kde bylo nalezeno další okno s hrotitým záklenkem,²¹ a zdiva na půdě kostela. K významnému objevu tu patří vrcholy oblouků mezilodních arkád zazděných ve východní třetině severní zdi hlavní lodi.

Ve východním křídle konventu byla identifikována pouze prostora kapitulní síně, zaklenutá čtyřmi křížovými klenbami na střední sloup s kalichovou hlavicí a prstencem. Mohutná patka sloupu s výraznými nárožními drápky, vykopaná pod 120 cm silnou vrstvou stavebního zásypu, umožňuje zařadit síň s největší pravděpodobností ještě do první fáze výstavby kláštera.

Novověkou navážkou bylo zasypáno i lomové nadzemní zdivo ambitu v rajsském dvoře, patrně ve čtyřech položených sondách. Vzhledem k tomu, že ve zdivu kvadratury nejsou stopy po klenební konstrukci, zůstává otázka překrytí křížové chodby otevřená. Je však možno shodně s V. Richtrem předpokládat pouhou trámovou konstrukci pultových střech.

(P. Borský, LK, ZK, D. Neubauerová)

Řeznovice (okr. Brno-venkov), farní kostel sv. Petra a Pavla

V prosinci 1986 podnikli podepsaní výzkum, který měl ověřit výsledky, k nimž r. 1894 dospěl řeznovický farář Korec při výměně dlažby lodi v souvislosti s celkovou úpravou stavby a jež do svého díla převzal A. Prokop.²² Při pracích byly v celém rozsahu odkryty dvě vrstvy velkých, hladce otesaných a na tenkou vrstvu malty pečlivě kladených kvadrů příčné obdélné budovy, kterou Korec, Prokop a později i E. Dostál s S. Sochořem²³ pokládali za předsíň. Revize Korcova výzkumu přinesla některá nová zjištění, důležitá zejména pro dosud otevřenou otázku rekonstrukce této unikátní stavby evropského významu. Jde především o to, že Korcem odkryté podélné zdi jsou skutečně nestejně silné. Pro tuto zdanlivou anomálii neměli nicméně vysvětlení ani Korec, ani Dostál se Sochořem, kteří ji dokonce při vkreslení Korcových nálezů do nového Sochorova zaměření z r. 1920 „opravili“ tak, že všem třem zdem dali stejnou šířku. Tímto neuváženým, téměř nepochopitelným zásahem, jenž mohl vzbudit i zdání objektivní korektury, znemožnil správnou interpretaci budovy, kterou Korcovo zaměření skoro nabízelo, aniž si přitom položili otázku, proč jsou zdi nebo základy „předsíně“ tak mohutné, podstatně širší než zdi vlastní patrové svatyně. V širší jižní zdi (225 cm, západní a severní zeď 155 cm) budovy nad půdorysem mírného, příčně podélného obdélníka bylo totiž nepochybně kamenné schodiště o šířce asi 70 cm vedoucí na tribunu v 1. patře této věže či věžovité stavby west-

²¹ Je velmi pravděpodobné, že nad oběma symetricky umístěnými okny se v ose původně vyššího západního průčelí nacházelo třetí okno.

²² *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung I*, Wien 1904, 123.

²³ *Kostel sv. Petra a Pavla v Řeznovicích*. Časopis matice moravské 45, 1921, zvl. ot., 16 a jinde.

werkovitého charakteru. Jak ukázal výzkum, vedl vchod na schodiště nikolí z věžní kobyky, jejíž podlaha ležela ve stejné úrovni jako dlažba ústřední prostory,²⁴ nýbrž přímo z této prostory. Tam začínal stupněm s ohlazenou hranou u západní stěny dnešního triumfálního oblouku. Spojení jižní zdi věže s ní je v těchto místech dosud zřetelné na stopách po odtesání kamenů (patrně i na protější straně),²⁵ jež začíná — horizontálním směrem — přesně od kolmice vztyčené nad hranou zmíněného prvního stupně a končí — ve vertikálním směru — přibližně nad poprsní tribuny. Tj. v místech, kde již začínal její oblouk otevírající se do centrálního prostoru svatyně. Výšku tohoto západního útvaru, opatřeného v západním průčelí asi trojúhelníkovým štítem, potvrzuje dochovaný výběh koruny jeho severní zdi z ústředního hranolového jádra se stopou líce na severu. Jeho zastřešení bylo poněkud atypické. Lze tak soudit podle vstupu do oktogonu²⁶ z podstřeší západního útvaru a podle otisku obrysu jeho střechy ve tvaru hrotitého oblouku (složeného však z úseček) na kvádrkovém zdivu jádra stavby nad obloukem empory, s vrcholem v ose, těsně nad původním záklenkem vstupu do oktogonu a zároveň pod jeho západní nikou.²⁷

Jak bylo dále zjištěno, stál ve východní apsidě předložený oltář na třech stupních 70 cm nad podlahou stavby. Oproti bočním apsidám²⁸ byla kněžištní apside osvětlena třemi okny. Zaklenutí centrálního hranolu svatyně křížovou klenbou bez žebér (v renesanci opatřenou hřebínky) lze považovat za původní, a to i z důvodů konstrukčních (klenba zároveň nahrazuje nosné pendantivy). Nad klenbou byl v patře oktogonu trámový věnec, který lze rekonstruovat podle původních kapes ve zdivu.

Řeznovickou svatyní je možno v její původní podobě pokládat za soukromou kapli nejspíše knížecího dvorce z 12. století, písemnými prameny ovšem nedoloženého. Jeho areál zřejmě přiléhá ke svatyni na severní straně, jak lze alespoň usoudit z celkové situace. Vzhledem k poloze Řeznovic na staré pojihlavské stezce a v hradeckém obvodu, pouhé 2 km vzdálených od přemyslovského hradiště Rokytín²⁹ na samém okraji historického Znojemska, je možno předpokládat, že zakladatelem kostela a dvorce byl znojemský kníže. Vyhraněnost architektonického typu a stavební technická precíznost provedení technikou kvádrkového zdiva ukazují na to, že ke stavbě byla povolána cizí stavební huť.

(LK, ZK)

Tasov (okr. Třebíč), tzv. Hrádek a hrad Dub

Zjišťovací archeologický výzkum provedený v l. 1986 a 1987 na tzv. Hrádku a na hradu Dubu přinesl další poznatky k nejstarším dějinám Tasova.³⁰ Na tzv. Hrádku

²⁴ O 70 cm níže než dnešní.

²⁵ K němu došlo po odstranění věže a přístavbě lodi neurčitého stáří (2. polovina 15. století, 16. století?)

²⁶ Dnes na vnějšku s odstraněným ostěním. Vzhledem k tomu, že vchod byl zevnitř uzavíratelný, mohlo patro oktogonu sloužit popřípadě jako útočiště.

²⁷ Neobvyklý profil střechy byl tedy vynucen přístupností vchodu do patra oktogonu, který nemohl být umístěn níže (vzhledem ke klenbě centrálního prostoru a vrcholu oblouku tribuny), ani výše (zakrytí slepé niky oktogonu).

²⁸ V říjnu 1987 byl na žádost oddělení vědy o výtvarném umění olořografován Výzkumným ústavem zvukové, obrazové a reprodukční techniky při ministerstvu kultury gotický nápis v severní apsidě. Není vyloučeno, že by vyhodnocení snímků mohlo přispět k objasnění funkce této, popřípadě i protější apsidy alespoň v době, kdy svatyně už byla farním kostelem. Nejpozději se jím stala v pokročilém 13. století, z kterého pochází osmihranná kupa velké kamenné křtitelnice s ornamentální výzdobou přechodného slohu.

²⁹ Zanikajícího kolem poloviny 12. století, tj. v době předpokládaného vzniku řeznovické stavby.

³⁰ Srov. Z. K u d ě l k a, *Tasov (okr. Třebíč), hrad (tzv. Hrádek)*. In: *Výzkum román-*

se výzkum soustředil na zbytek sídla při okraji ostrožny a pokračoval sondami ve dvou místech obvodu opevněného areálu a jednou sondou v jižní části plošiny. Sondou přízemní, valeně zaklenuté prostoře věže bylo v západní části odkryto otopné zařízení. Topeniště přibližně čtvercového půdorysu o straně rovnající se šířce přízemní věže ohraničovaly zídky zděné na jíl, které nesly cihlové pasy otopného prostoru. Za otopným zařízením uzavírala přízemní přička, jejíž obnažené nadzemní zdivo bylo provázáno se zdí věže. Na východní straně byla zachycena původní úroveň vstupu neznámého tvaru. Věž byla založena ve zvětralých vrstvách podloží v již klesající části ostrohu, vyrovnané vrstvou navážky až 180 cm silnou a obsahující množství keramiky v časovém rozpětí od konce 13. století po novověké relikty.³¹ Uvedené výsledky zpochybňují dosavadní identifikaci objektu jako průjezdní brány.³²

Obytná patrová věž s dřevěným ochozem vznikala v chráněné poloze současně s obvodovou zdí o síle asi 300 cm, do níž byla věž zasunuta.³³ Obvodové opevnění bylo v jihozápadním cípu areálu porušeno (?) výrobním objektem.

Získaný archeologický materiál nedovoluje zařadit archaicky působící architekturu hrádku před rok 1250, i když ojedinělé fragmenty prokazují osídlení ostrožny už v první polovině 13. století.³⁴ Největší část nálezů lze datovat do poslední třetiny 13. století a především do století čtrnáctého.

Výzkum na hradě Dubu se omezil na přibližnou rekonstrukci půdorysu³⁵ a získání datovacího materiálu, který potvrdil existenci hradu na přelomu 13. a 14. století.

Za původní sídlo pánů z Tasova lze označit dvorec se zaniklým kostelem sv. Václava v jižní části městečka,³⁶ k němuž se asi vztahují zmínky o Tasovu z 30. let 13. století. K objasnění³⁷ funkčních vztahů mezi následujícími stavbami, u nichž nelze vyloučit přibližně stejnou dobu vzniku, související asi s dělením rodového majetku, by přispělo právě vyřešení majetko-právních poměrů rodu ke konci 13. století.

(P. Borský)

Tečovice (okres Zlín), kostel sv. Jakuba

K dosavadním poznatkům o kostele³⁸ je možno připojit několik dalších. Především se zdá nepochybná souvislost přinejmenším mezi jeho půdorysnou osnovou a půdo-

ské architektury na Moravě III. SPFFBU F 26, 1982/83, 84 n.

³¹ K důležitým nálezům patří komorová kachle s čelní vyhřívací stěnou a plastickým dekorem, vyskytující se ve 14. století.

³² Srov. např. P. M i c h n a, *Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1978*. Vlastivědný věstník moravský 31, 1979, 340; V. N e k u d a — J. U n g e r, *Hrádky a tvrze na Moravě*, Brno 1981, 283—284. Tomuto závěru odporuje i zjištěná šířka vchodu a interpretace otvoru (domněle pro trámovou závoru) jako větracího kanálu. Podrobnější terénní průzkum rovněž nepotvrdil možnost přístupu od severozápadu.

³³ Prostor byl získáván v podstatě vybíráním zdiva z kompaktního bloku. Rozdíl v šířce zdi vně u paty věže a přepážky za otopným zařízením opravňuje k domněnce, že otopené zařízení bylo vestavěno do zdi a sloužilo i k vytápění patra pomocí teplovzdušných kanálků.

³⁴ Povrchový sběr na tzv. Kolečku v blízkosti hrádku přinesl rovněž keramiku z počátku 13. století. V případě „Kolečka“ jde s největší pravděpodobností o zaniklý hospodářský dvorec.

³⁵ V nevýrazné dispozici o půdorysu obdélníka se skoseným rohem, rozdělené příčnou zdí na dvě části, nebyla zjištěna věž.

³⁶ Jednoduchá podélná stavba s půlkruhovitou apsidou uzavírala původní trojúhelníkové prostranství návsi.

³⁷ Jak se domníval Z. K u d ě l k a, l. c., 85.

³⁸ J. P e t r ů, *Raně středověký kostel v Tečovicích*. Památky a příroda 1976, 142 n.

rysem kostela sv. Michala v Uherském Hradišti — Starém Městě: tam i zde jde o obdélné kněžiště a obdélnou loď, k nimž na severní, popřípadě východní straně přiléhá obdélná místnost, původně patrně pohřební kaple.³⁹ Avšak zatímco kněžiště i přilehlá místnost staroměstské stavby byly plochostropé nebo kaple byla překryta valenou klenbou, jsou tytéž prostory tečovického kostela zaklenuty žebrovou klenbou. Je ovšem otázka, jak bylo již nadhozeno v literatuře, zda jde o klenbu původní. Profil žebra — klín s výžlabky po stranách — i jeho ostruhovité, tvarově dnes ovšem zkomolené koutové výběhy ukazují totiž — s výjimkou konzervativního reliéfního dekoru na svornících — už na značné pokročilé stadium vývoje žebrové klenby, která neodpovídá konzervativnímu rozvrhu stavby. Tento problém by mohl být vyřešen především sondami na příslušných místech, jež jsou však překryty gotickými malbami.⁴⁰ Za této situace se proto zdají být závažné výsledky, k nimž dospěje tvarový rozbor velkého hrotitého portálu v ose západního průčelí. Profilage jeho ostění totiž ukazuje, že portál je s největší pravděpodobností výsledkem dvou fází. Dobře je to patrné zejména na pravém ostění, kde na rovný úsek vlastního vchodu plynule navazuje odsazený obloun, který je po lehkém zvlnění rovně, lištovitě zakončen a na pravé straně zcela nelogicky přechází v tupém úhlu do další rovné plochy. Od tohoto zlomu je však obloun již překryt další vrstvou bohaté, diagonálně orientované profilage, která připomene tvary žebor charakteristické pro začátek, popřípadě první čtvrtinu 14. století.⁴¹ O mladším původu vrstvy svědčí dosti výmluvně nejen zřetelná škvíra mezi oběma, ale také její nezvyklé rámovité předsazení před líc zdi⁴² a půlkruhový záklenek pod hrotitým završením portálu, který je asi zůstatkem původního vchodu. Také tyto poznatky vedou k domněnce, že pozdně románský kostel mohl vzniknout dřívě, než se soudilo, snad již před polovinou 13. století, a že byl později zmodernizován, tj. především zčásti zaklenut. Mohlo se tak stát v době kolem r. 1300 nebo v první čtvrti 14. století, například během úprav blízké tvrze. Přesnější vročení stavby, z jejíhož původního vybavení se snad zachovala mísa křtitelnice,⁴³ jen povšechně datovatelná 13. stoletím, je zatím sotva možné. (ZK)

Tišnov — Předklášteří (okr. Brno-venkov), klášter *Porta Coeli*

V r. 1987 se podařilo v rámci podrobného stavebně historického průzkumu bývalého proboštví identifikovat v jeho nejvýchodnější stávající části (jižně od vstupu do klášterního chrámu) zbytky původní vstupní brány do areálu kláštera. Šlo o obdélnou stavbu severojižní orientace o šířce 6 m, před jižními nárožími oboustranně vetknutou do stejně staré hradební zdi. Tato hradba z lomového kamene, provázaná s budovou brány, ohraničovala původní areál kláštera na jižní straně a její průběh lze částečně rozpoznat i v stávající budově proboštví, které bylo zejména ve své východní části mnohonásobně přestavováno. Vně identifikované jižní hradby klášterního areálu probíhal podle dalších zjištění původně příkop, zasypáný až v 16. století.

Z původní brány, která radikálními přestavbami zcela zanikla, se dochovala obě jižní nároží, armovaná mohutnými opracovanými pískovcovými kvádry. Při jiho-východním nároží byl odpreparován vertikální průběh dodatečně osekaného ostění

³⁹ Karner sv. Jana Křtitele se zdá být mladší. Jednak je proveden z jiného materiálu a odlišnou technikou než kostel, jednak ve srovnání s jinými dvojicemi kostel — karner od kostela dosti vzdálen. Stojí za povšimnutí, že jeho západní průčelí leží v prodloužení čáry vycházející z východního průčelí kněžiště.

⁴⁰ Snad z první poloviny 14. století. Srov. *Gotická nástěnná malba v zemích českých I*, 1300—1350, Praha 1958, 349 n.

⁴¹ S výjimkou romanizujících (?) čtvrtobloukových drápků.

⁴² Podobně je řešeno dvoudílné sedile v jižní zdi presbytáře z doby kolem 1300 nebo těsně po něm.

⁴³ Jde buď o mísu na nové noze v severovýchodním koutu lodí, nebo o torzo kruhové kupy u severozápadního nároží stavby.

vstupu, rovněž z opracovaného pískovce. Z původní severní fronty brány se dochovaly ve hmotě proboštství jen dva mohutné hranolové pilíře s široce okosenými hranami, spočívající na širších, vysokých a v horní části profilovaných patkách, směrem do vnitřního prostoru brány zaoblených. Na pilířích spočívají částečně osekané římsovitě hlavice o podobné šíři a profilaci jako patky. Je pravděpodobné, že na západě se k bráně připojovala již původně další budova. Uměleckohistoricky náleží uvedené prvky klášterní brány do nejstarší stavební etapy kláštera ze třicátých let 13. věku. Tak lze datovat i fragmenty hmotné žeberné klenby klínového profilu s mělkými výžlabky a esovitě plaménkovým výžlabkem v segmentu náběžního štítku, druhotně zazděné spolu s dalšími fragmenty podobného stáří za proboštstvím, podobně jako další druhotně uložené fragmenty ve hmotě zdiva a v sousedství brány (klínové žebro, ostění portálu brány, opracované kvádry aj.).

Pozoruhodné je, že pomocí čtyř podobných pilířů jako v Předklášteří byla konstruována i vstupní brána nedalekého pozdně románského hradu Veverí (za nejstarším příkopem, na opyši ostrožny), později ovšem rovněž zcela přestavěná, a k níž příslušela žebra hmotné klenby klínového profilu druhotně zazděná v jejím sousedství.

(LK)

Zdeněk Kudělka (řešitel úkolu) — Pavel Borský — Lubomír J. Konečný —
Dagmar Neubauerová — Bohumil Samek

MATERIÁLY K POZDNĚ GOTICKÉMU SOCHAŘSTVÍ NA MORAVĚ

I. *Madona s dítětem*

Moravská galerie v Brně, inv. č. E 396

Dřevo, v. 88,5 cm, plná nevysoká reliéfní plastika (hl. cca 15 cm), vzadu neopracovaná, novodobá polychromie. Chybí cípy koruny svěťice, jinak jen drobná poškození povrchu. Restauroval H. Kotrba před r. 1964. Řezba získána do sbírek ze soukromého majetku v Praze r. 1964. — Nепublikováno.

Přestože byla řezba získána z Prahy, je její moravský — patrně brněnský — původ mimo pochybnost. Váže se totiž velmi těsně ke švábsky ovlivněnému okruhu děl kolem Madony z Ořechova, který rozšiřuje o další významný a kvalitní názorový článek.¹ Řezba se vzhledem ke specifické koncepci tvarově rozvíjí v mezích výtvarných možností mělké reliéfní skladby. Vyznačuje se pevným vykročením figury, hravou, vyváženou a plynulou souhrou záhybů, vcelku organickým vztahem těla a drapérie, bezprostředností a půvabem dětské postavy vroucně se vinoucí k matce, jejíž výraz je vyjádřen v poloze ztlačené zdrženlivější. Měkký plynulý tok záhybů, jejich malebná modelace i smyslový charakter řezby upomíná na formální povahu krásného slohu a ani pololežící hravé dítě a způsob jeho uchopení matkou nejsou patrně ještě zcela vzdáleny krásným madonám. Základním východiskem je pravděpodobně obecně multscherovské schéma, které je zde ztvárněno ve velkoryse jednoduché a přehledné kompoziční a tvarové redakci. Motiv ruky dítěte ponořené do matčiných vlasů byl patrně v tomto okruhu moravských děl třetí čtvrtiny 15. století velmi oblíben; vedle Madony z Ořechova jej dokládá také o něco starší a

¹ K. Chamonikolasová, *Sdělení k uměleckým památkám Moravy: Pozdně gotická plastika na Brněnsku*. Umění 30, 1961, 63—72.